

RENATA MONIKA SIGVA

RODZINY MIĘDZYKULTUROWE – SZANSE I ZAGROŻENIA ICH FUNKCJONOWANIA

A MULTICULTURAL FAMILY – ITS CHANCES AND THREATS

A b s t r a c t. The phenomenon of interculturality/multiculturality it is a demographic reality as a result of globalization, talent flow, forced migration, and family reunification. Multiculturalism is slowly occurring even in countries that have not historically been receiving a large number of immigrants, such as Poland. The author describes the multicultural families in the aspect of positives and disadvantages.

Key words: opportunities; threats; intercultural family; interculturality.

Zmiany polityczno-społeczne ostatnich lat, jednocząca się Europa z ideą otwartych granic, wolnym handlem, wszechobecną mobilnością i migracją ludności odmieniły obraz świata i jednocześnie zrodziły nowe, często trudne wyzwania dla polityków, dysydentów, dla wychowawców. Współczesnego społeczeństwa nie cechuje homogeniczność i stałość, właściwie wszystkie kraje Europy stały się otwarte, a przez to i wielokulturowe. Współczesna ludzkość znajduje się w okresie zrywania z racjonalnym projektowaniem świata spójnego, pełnego i celowego, a podejmowania kierunku ku rzeczywistości, którą charakteryzują różnorodność, wielość i niespójność. To już nie proces przygotowywania się do wielokulturowości, nabywania, uczenia się takiego zróżnicowania kulturowego – wielokulturowość jest obecna, a najczęściej za jej wskaźniki uznaje się w miarę zgodne współistnienie w danym

społeczeństwie różniących się od siebie grup etnicznych lub kulturowych. Wielokulturowość nie może jednak pozostać ostatnim ogniwem różnicującej się kultury, takim, które wskazywałoby na w miarę poukładane w różne struktury swoiste bycie obok siebie. Celowo użyte tutaj zostało stwierdzenie „w miarę”, bo przecież wielokulturowość może rodzić konflikty i nie wyklucza izolacji kultur etnicznych w danym rejonie. Musimy pamiętać o dwojakim sensie wielokulturowości – obiektywnym i subiektywnym. Sens obiektywny zawiera się w wielości i różnorodności grup kulturowych, współwystępujących i zależnych od siebie w jakiejś przestrzeni terytorialnej, politycznej, społecznej, wyznaczonej najczęściej przez prawa funkcjonowania społeczeństw polimorficznych. Natomiast sens subiektywny tego zjawiska wiąże się z istnieniem zespołu cech psychokulturowych, poczynając od wyznaczanych przez dominujące wzory kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej, postawy i orientacje na dominujące zespoły wartości, po ideologicznie ukształtowany stosunek do faktu różnorodności i wielości kultur oraz wynikających z niego następstw społecznych, politycznych czy ekonomicznych¹. Termin „wielokulturowość” jest pojęciem wyjściowym do analiz zawartych w niniejszym tekście. Wielokulturowość na przestrzeni ostatnich 20 lat stała się swoistym *signum temporis* niemal na całym świecie. Wielokulturowość pojmuję więc jako fakt funkcjonowania społecznego wielu rodzin, złożonych w swojej strukturze z różnych hybryd kulturowych. Natomiast międzykulturowość jawi się jako proces dojścia do tego swoistego „pomiędzy” w obszarze funkcjonowania zróżnicowanych, niejednorodnych kulturowo rodzin. Międzykulturowość rozumiana jest jako wyjście o krok dalej w stosunku do wielokulturowości. O ile bowiem wychowanie wielokulturowe może oznaczać asymilację grup mniejszościowych i wpisanie ich w kulturę dominującą, to wychowanie międzykulturowe zakłada umiejętność współistnienia, której długookresowym celem jest integracja².

Niniejszy tekst jest próbą wskazania, iż międzykulturowość jest zjawiskiem o niejednorodnej strukturze, łączącym zarówno pozytywne, jak i negatywne wymiary. Jest szansą na wielostronny, kreatywny rozwój człowieka w optyce wielości, różnorodności i wzajemnej akceptacji, ale także jest zagrożeniem w aspekcie budowania i poczucia tożsamości, przynależności. Podstawą do analizy tych szans i zagrożeń jest wyjaśnienie pojęcia „międzykulturowość”

---

¹ T. PAŁEČNY, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 176-177.

² Por. K. GÓRAK-SOSNOWSKA, *Edukacja międzykulturowa a postawy wobec „Innych”*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2011-2012, nr 4.

w odróżnieniu od wielokulturowości, a także wskazanie na rolę rodziny w budowaniu tożsamości kulturowej.

1. WIELOKULTUROWOŚĆ A MIĘDZYKULTUROWOŚĆ

W modelach współczesnych kontestacji kulturowych odnajdujemy zarówno zjawisko wielokulturowości, jak i międzykulturowości i – co istotne, nie są to pojęcia tożsame. Część badaczy wskazuje, że kategoria wielokulturowości pojawiła się pierwszy raz w Stanach Zjednoczonych, w latach czterdziestych XX wieku, kiedy to E. Haskell opublikował dzieło pt. *Lance. A novel about Multicultural Men*. W powieści tej czytelnik odkrył nowy typ społeczeństwa amerykańskiego o cechach wielorasowości, wielojęzyczności i zróżnicowaniu kulturowym. Natomiast idea społeczna wielokulturowości dojrzała w latach 60. i 70. XX wieku w Kanadzie, po czym objęła też państwa Pacyfiku Australię i Nową Zelandię³.

Termin „wielokulturowość” ma w swojej etymologii oznaczać wielość kultur skupionych w konkretnej przestrzeni społecznej. W takim ujęciu kultura byłaby dobrem narodowym i etnicznym, z odpowiednimi układami wzorów zachowań i ich wytworów, tworzonych, nabywanych, stosowanych i przekształcanych w procesie życia społecznego. M. Golka definiuje wielokulturowość jako „współwystępowanie na tej samej przestrzeni (albo w bezpośrednim sąsiedztwie bez wyraźnego rozgraniczenia, albo w sytuacji aspiracji do zajęcia tej samej przestrzeni) dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych kulturowych cechach dystynktywnych: wyglądzie zewnętrznym, języku, zachowaniu, wyznaniu, pochodzeniu, układzie wartości itd., które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi skutkami”⁴. Natomiast J. Nikitorowicz odpowiada na takie przedstawienie rzeczy w następujący sposób: „Tak rozumiana wielokulturowość nie wskazuje na dynamikę ani na aktywność, jak też na ilość i jakość reakcji na Inność i interakcji z Innością, czy określone kierunki i efekty form kontaktów, a więc nie zakłada współpracy środowisk, interakcji między nimi, podejmowania i realizacji

---

³ P.P. GRZYBOWSKI, *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

⁴ M. GOLKA, *Oblicza wielokulturowości*, w: *U progu wielokulturowości*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 55.

zadań obywatelskich – uniwersalnych. Mamy tylko wskazanie, że wielokulturowość to zjawisko społeczne w postaci współwystępowania odmienności, czyli mamy fakt empiryczny. Uważam, że tak rozumianą wielokulturowość mieliśmy od zawsze, od czasów plemiennych; zjawisko charakteryzujące się występowaniem na określonym terytorium zróżnicowania kulturowego w różnym zakresie. Niezbędna jest aktywność, zauważanie Innego, chęć zrozumienia i współpracy”⁵. Istotnie w wielokulturowości zwraca się uwagę, iż współwystępowanie dwóch lub więcej grup kulturowych nie jest jeszcze wielokulturowością, a jedynie zróżnicowaniem kulturowym. Badacze zjawiska wskazują na jego charakterystyczne cechy, które można przedstawić jako:

- heterogeniczność kulturowo-etniczną;
- wielość tożsamości kulturowych;
- świadomość złożoności interakcji pomiędzy przedstawicielami odmiennych kultur;
- różna skala odmienności nie tylko ze względu na ilość różnorodności kulturowych, ale także ze względu na różne ich proporcje w wielu formach strukturalnych, gdzie różnie mogą się przejawiać relacje między jej nosicielami⁶.

Warto w tym momencie wskazać ciekawe stanowisko J. Nikitorowicza, który to autor, analizując wielokulturowość, widzi to zjawisko nie tylko jako „[...] współwystępowanie na tej samej przestrzeni grup o odmiennych kulturowych cechach, ale przede wszystkim jako zjawisko tożsamościowe, ideologiczne i edukacyjne, co pozwala zauważyć i wskazać na nowe wyzwania edukacji w promowaniu paradygmatu współistnienia odmiennych kultur i kreowaniu zasad i wartości pokojowego rozwiązywania konfliktów”⁷. I dalej badacz ten wskazuje, że „zjawisko tożsamościowe [...] to samodefiniowanie przynależności do jednej lub kilku kultur, uznawanie jej norm, wartości i sankcji, jak też przewidywanie konfliktów wewnętrznych i możliwości ich rozwiązywania. Zjawisko ideologiczne, czy inaczej kierowanie się określonymi normami i wartościami, to określanie i podejmowanie zobowiązań etyczno-moralnych wobec własnej kultury i innych kultur, wspieranie środowisk opiniotwórczych, organizacji, stowarzyszeń, fundacji w celu wzajemnego

---

⁵ J. NIKITOROWICZ, *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*, „Drohiczyński Przegląd Naukowy Wielokulturowe Studia Drohiczyńskiego Towarzystwa Naukowego” 2014, nr 6, s. 173.

⁶ Por. A. SADOWSKI, *Zróżnicowanie kulturowe a społeczeństwo obywatelskie*, „Sprawy Narodowościowe” 1999, nr 14-15; W. BURSZA, *Wielokulturowość. Pytania pierwsze*, w: *U progu wielokulturowości*.

⁷ J. NIKITOROWICZ, *Ku jakim strategiom w edukacji międzykulturowej w kontekście współczesnych problemów wielokulturowości?*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 25(2015), s. 28.

zrozumienia, porozumienia, współpracy, wychowania dla pokoju, kształtowania i realizowania określonych idei związanych z realizacją paradygmatu współlistnienia. Zjawisko edukacyjne związane jest z kreowaniem systemu edukacyjnego ukierunkowanego na inicjowanie i realizowanie dialogu międzykulturowego poprzez realizację projektów i programów kształtujących postawy otwartości, zrozumienia i porozumienia z innymi kulturami, doświadczanie inności kulturowej i uwrażliwiania na nią”⁸.

Nie ulega wątpliwości, iż wielokulturowość przejawia się w dwóch zasadniczych wartościach: wolności i równości. Wolność oznacza możliwość kultywowania wybranej kultury, równość to prawo kultur do istnienia i rozwoju. To właśnie rozprzestrzenianie sfery wolności i równości prowadzi do ukształtowania społeczeństwa wielokulturowego, a tym samym sprawia, że mamy w życiu społecznym wielorakość przejawiania tego, co powyżej zostało nazwane wielokulturowością⁹.

Wielokulturowość często rodzi nie tylko rozwój, poznanie Innego, jego kultury, ale niczym zły cień pojawia się lub pojawić może dyskryminacja oznaczająca postawę nietolerancji i ksenofobii. Nie bez znaczenia pozostają tutaj zakorzenione w świadomości wielu ludzi stereotypy, których potwierdzenia szukamy w rzeczywistym kontakcie z mniejszością narodową, etniczną czy jakkolwiek inną, co może prowadzić do antagonizmu, a nawet konfliktu.

Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że we wszystkich krajach wielokulturowość jest faktem, ale „[...] nosi jednak inne znamiona i możliwości realizacji edukacyjnego wyzwania, jakim jest międzykulturowość”¹⁰. Wielokulturowość nie powinna być jednak utożsamiana tylko i wyłącznie z współwystępowaniem wielu kultur, ale raczej ze zróżnicowaniem kulturowym, a społeczeństwo wielokulturowe jest efektem takiej polityki państwowej, która pozwala na realizację wyartykułowanej tożsamości kulturowej.

Słusznie zauważa A. Szahaj, że problem z wielokulturowością zachodzi wtedy, kiedy dotyka ona zasadniczo odmiennych kultur. Autor ten wskazuje na dychotomię pomiędzy kulturą zachodnią a islamem, trudnością w przezwyciężeniu diaspory w kwestii równości kobiet i mężczyzn, tolerancji religijnej, oddzielenia religii od państwa itd. Zasada skrajnej wielokulturowości głosi

---

⁸ Tamże s. 28-29.

⁹ A. SADOWSKI, *Zróżnicowanie kulturowe a społeczeństwo obywatelskie*, s. 34-35.

¹⁰ E. PAJĄK, *Edukacja międzykulturowa w szkole na przykładzie programu Coverdell World Wise Schools (CWWS) – wyzwania wielokulturowości w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej*, w: *Edukacja ku wartościom*, red. A. Szerląg, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004, s. 171.

nakaz poszanowania wymienionych różnic i sprzeczności, a także winna owocować pozwoleniem odpowiednim wspólnotom na praktykowanie wyznawanych przez siebie wartości. Jest to jednak bardzo często w konflikcie z obowiązującym ustawodawstwem w danym państwie. A. Szahaj podkreśla, że takie sytuacje rodzą na przykład postulaty przyznawania wspólnotom muzułmańskim w Europie prawa do stosowania wobec jej członków tzw. szaria-tu, który to jest sprzeczny z prawodawstwem zachodnim¹¹. Rodzi się więc ważne, ale i bardzo trudne pytanie o racje, tak dosłownie rozumianej wielokulturowości, która w swojej konsekwencji prowadzi do dychotomicznych, trudnych do pogodzenia postaw. Zachowanie tradycji kulturowej z jednoczesnym nakazem przestrzegania danych standardów, w tym także kulturowych, czy stopniowe odchodzenie od zakorzenionego dziedzictwa tak by nie narazić się na zarzuty imperialistyczne i kolonialne.

Międzykulturowość, jako termin opisujący nawiązywanie względnie trwałych i dynamicznych relacji między podmiotami odrębnych kultur, pojawił się w latach 70. XX wieku w Stanach Zjednoczonych, a następnie w kanadyjskim Quebecu. Na forum międzynarodowym o relacjach międzykulturowych wspomniano po raz pierwszy w roku 1976, podczas Konferencji Generalnej UNESCO w Nairobi, w kontekście konieczności otwarcia się każdej współczesnej kultury na wszystkie inne. W tym okresie problematyka międzykulturowości pojawiła się także w ramach Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. W przygotowanej w 2006 roku Konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, w Artykule 4. odnajdujemy definicję międzykulturowości jako „[...] występowanie różnych kultur i równoważnych interakcji między nimi, a także do możliwości tworzenia wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania”¹².

P.P. Grzybowski przypomina, iż – według teorii Martine Abdallah-Pretceille – pierwsze przesłanki podejścia międzykulturowego do problemów zróżnicowania kulturowego pojawiły się w połowie lat 60. XX wieku w Szwajcarii w środowisku psychologicznym. Opublikowany został wówczas artykuł Jean Piageta pt. *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique* – uważany za świadectwo narodzin psychologii międzykulturowej. Źródła pedagogiki międzykulturowej w europejskim kręgu kulturowym

---

¹¹ Por. A. SZAHAJ, *Relatywizm i fundamentalizm oraz inne szkice z filozofii kultury i polityki*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2008.

¹² *Principes directeurs de l'unesco pour l'éducation interculturelle*, UNESCO, Paryż 2006, s. 34.

poszukuje się więc głównie w ukazujących się na przełomie lat 60. i 70. pracach z dziedziny psychiatrii i psychologii międzykulturowej oraz w studiach antropologii (edukacyjnej, hologeistycznej, kognitywnej, psychologicznej, symbolicznej), etnometodologii, teorii komunikacji (zwłaszcza komunikacji międzykulturowej) i lingwistyki (interferencje i kontakty językowe)¹³. Wprowadzenie kategorii międzykulturowości pozwala – zdaniem wspomnianego powyżej M. Abdallah-Pretceille – ujmować kulturę z trzech nowych płaszczyzn: subiektywistycznej, interakcjonistycznej oraz sytuacyjnej¹⁴. Pierwsza wymieniona perspektywa to wyraźna dychotomia wielokulturowego widzenia świata: spotkanie, ale nie kultur tylko ich reprezentantów o innych, własnych, oryginalnych i co najważniejsze odrębnych systemach norm i wartości. Zachodzi tu rzecz jasna proces odkrywania wymiaru kultury Innego, możliwość otwarcia się na spotkanie, dialog. Perspektywa interakcjonistyczna także zakłada obecność dwóch podmiotów, ale tutaj nacisk położony jest na wymiar Ja, a więc tego, który zanim pozna Innego, jego odmienność, musi zdefiniować samego siebie i to jak jest widziany przez reprezentantów innych kultur. Natomiast perspektywa sytuacyjna pozwala na wskazanie, że „[...] międzykulturowość nie pociąga za sobą wyłącznie sprawy różnic dotyczących głównie norm i wartości, postrzeganych w trakcie interakcji odmiennych kulturowo partnerów. Zakłada [...] różnicę ich pozycji (statusów), kultury bowiem zawsze są zakorzenione na mocy czynników historycznych, ekonomicznych i politycznych, co nie pozostaje bez wpływu na charakter interakcji aktorów o określonej tożsamości kulturowej. Zawsze więc jedna z kultur [...] będzie postrzegana (wartościowana) wyżej jako dominująca, druga zaś niżej, co pociąga za sobą określone następstwa w sferze międzyosobowej”¹⁵.

Jak zauważa L. Korporowicz, międzykulturowość w sensie filozoficznym kontrybuuje człowieka jako osobę wolną, która staje się i wydaje się być nie tylko częścią, ale i wytworem zróżnicowanego kulturowo świata. W takim układzie świata ludzie wzajemnie się uczą i poznają, następuje swoiste wchodzenie w obszar własnych standardów i wartości kulturowych innych grup w sposób daleki od wymuszania i asymilacji¹⁶. A zatem, międzykulturowość

---

¹³ P.P. GRZYBOWSKI, *Edukacja międzykulturowa – konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011, s. 16.

¹⁴ Por. P.P. GRZYBOWSKI, *Edukacja europejska od wielokulturowości do międzykulturowości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.

¹⁵ Tamże, s. 49.

¹⁶ L. KORPOROWICZ, *Od konfliktu do spotkania kultur, czyli tożsamość jako reguła autotransformacji*, w: *Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje*, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyska, Instytut Kultury, Warszawa 1995, s. 31-40.

jest przenikaniem się i wymianą wartości różnych kultur, których rezultatami są zgodna koegzystencja i kompetencje kulturowe, w jakie wyposażony jest współczesny człowiek.

Konstytutywną cechą międzykulturowości jest charakterystyczne „pomiędzy” znajdujące się na pograniczu kultur, ale wyrastające na ich swoistego łącznika¹⁷. Oczywiście to „pomiędzy” może zaistnieć tylko jako konsekwencja dialogu takiego, dzięki któremu jednostka może wzmocnić swoje poczucie tożsamości, choć jednocześnie będzie to jej uczestnictwo we wspólnym tworzeniu, współdziałaniu. Postawa taka może zostać ukształtowana we właściwie utorowanym procesie wychowania w wielokulturowym społeczeństwie ku międzykulturowości. Człowiek pogranicza – w klasycznym ujęciu w edukacji wielokulturowej – to człowiek samorealizujący się, aktywny twórczo, tworzący własną tożsamość¹⁸. Swoiste doświadczenie i przeżywanie kultury umożliwia tworzenie w świadomości takiego człowieka różnych identyfikacji, w tym etnicznej, religijnej czy narodowej. Wykształcona postawa właśnie taka – znająca, rozumiejąca, zainteresowana – umożliwia rozumienie nie tylko siebie, ale oczywiście innych, co w edukacji międzykulturowej jest niezwykle ważne.

2. BUDOWANIE TOŻSAMOŚCI W RODZINIE MIĘDZYKULTUROWEJ

Rodzina „jest nierozzerwalnie związana z istnieniem ludzkiego społeczeństwa i kultury”¹⁹, poprzez proces socjalizacji kształtuje osobowość dziecka. To kształtowanie polega na „przekazywaniu wzorów zachowań, poszukiwaniu wartości kulturowych i internalizowaniu przez dzieci norm społecznych, uznawanych i realizowanych w życiu wspólnoty rodzinnej”²⁰.

Rodzina współczesna zmienia się w bardzo szybkim tempie. Przyjmuje nowe oblicze i formy. Współcześnie pojawiły się zupełnie inne modele i wzorce

---

¹⁷ Por. J. NIKITOROWICZ, *Wartość międzykulturowości*, w: *Edukacja ku wartościom*, red. A. Szerlag, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.

¹⁸ A. SZERLAG, *Fenomenologia obcego i jej reperkusje dla edukacji międzykulturowej*, w: *Wielokulturowość–międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*, red. A. Szerlag, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.

¹⁹ L. KOCIK, *Rodzina w obliczu wartości i wzorów życia ponowoczesnego świata*, Wydawnictwo AFM, Kraków 2006, s. 58.

²⁰ H. CUDAK, H. MARZEC, *Modele świadomościowe życia rodzinnego deklarowane przez partnerów międzynarodowych małżeństw mieszanych*, w: *Współczesna rodzina polska, jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie*, red. H. Cudak, H. Marzec, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2001, s. 74.

życia rodzinnego. Rodziny stają się lub po prostu są wielokulturowe w znaczeniu współistnienia odmienności. W socjologicznym znaczeniu rodzina stanowi grupę złożoną z osób połączonych stosunkiem małżeństwa oraz relacją rodzice–dzieci²¹. Te dwa typy stosunków społecznych, tworzących rodzinę, muszą się opierać na stałych wzorach postępowania i normach wzajemnego oddziaływania członków rodziny. Za rodzinę uznaje się grupę społeczną, której powstanie jest sformalizowane – powstaje tylko na skutek zawarcia przez kobietę i mężczyznę małżeństwa. Zwłaszcza ta ostatnia część mówiąca o tym, że jest to związek osób przeciwnej płci w obecnych czasach powoli się dezaktualizuje. Każda rodzina wytwarza własną rodzinną tożsamość, której poczucie polega na „przeżywaniu siebie jako bycie kimś, kto niezależnie od zmieniających się okoliczności, zmiany stanu fizycznego, zmiany relacji pozostaje wciąż sobą”²². W aspekcie ludzkiej tożsamości zawarte są dwa istotne, przenikające się elementy: poczucie przynależności i poczucie odrębności. System rodzinny te dwa elementy procesu zarówno wytwarza, rozdziela i reguluje w toku procesu socjalizacji i wychowania. Co oznacza, że rodzina kształtuje zachowania dziecka oraz wzmacnia jego poczucie tożsamości. Przy tym wszystkim system powinien odpowiadać zmianami wewnętrznymi na nowe sytuacje zewnętrzne, którym nieustannie podlega. Istotnym ogniwem regulowania tych procesów jest naturalna specyfika systemu rodzinnego w postaci dwóch dopełniających się tendencji: zachowania stałości oraz zmiany. Zdolność zachowania równowagi pomiędzy procesami rozwojowymi (morfogenetycznymi) i tendencjami do zachowania stałości jest kluczowym elementem utrzymania tożsamości systemu rodzinnego²³.

W sytuacji jednak gdy każde z rodziców przekazuje odmienną wizję świata, wartości i norm w dziecku może wytworzyć się poczucie rozdarcia. Tożsamość rodzinna z reguły pozwala dziecku na wstępne sformułowanie odpowiedzi na pytanie o to, kim jest – właśnie w zakresie wartości i norm, jakimi się kieruje, czy dalej postaw, a nawet wyznawanej religii²⁴. Kształtowanie tożsamości jednostki jest trudnym i skomplikowanym procesem, jednak za jego

---

²¹ Por. I. FUDALA, *Rodzina wielokulturowa – jaka przyszłość dla Europy i świata?* „Drohiczyński Przegląd Naukowy Wielokulturowe Studia Drohiczyńskiego Towarzystwa Naukowego” 2014, nr 6.

²² B. DE BARBARO, *Struktura rodziny*, w: *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, red. B. de Barbaro, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 46.

²³ J. BAJKOWSKI, *System rodzinny w przestrzeni międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 30(2017).

²⁴ J.A. PIELKOWA, *Wychowanie w rodzinie i jego wartość*, „Pedagogika Rodziny” 2009, nr 1(4).

początkowe stadia odpowiada właśnie internalizacja norm i wartości wyznawanych przez rodziców. W sytuacji przyjmowania dwóch odmiennych kultur wielość czynników, bodźców wpływa na kształtowanie się poczucia tożsamości u jednostki – „jedne prowadzą do dwukulturowości, inne do dezintegracji, wyrzeczenia się, porzucenia tożsamości pierwotnej, nabywania tożsamości negatywnej”²⁵. Charakterystyczny dla współczesności synkretyzm kulturowy, wiążący w jednorodne całości elementy pochodzące z różnych, genetycznie i historycznie odrębnych kultur, jest nośnikiem zarówno hybrydalnych postaw, jak i hybrydalnych, synkretycznych tożsamości. Tożsamość o takim wymiarze rodzi się zawsze pod wpływem dyfuzji różnych systemów kulturowych, które oddziałują na osobowość jednostki. Synkretyzm ma cechy oportunistu, a jednostka próbuje dostosować się nie do wzorów dominujących w danej kulturze, ale takich, które są dla niej wygodne. Tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym jest niejednorodna, skomplikowana, wielowymiarowa, złożona i zmienna. Dla prawidłowej integracji własnej osobowości i tożsamości, człowiek pozostający pod wpływem różnych kultur zawsze potrzebuje stałych płaszczyzn odniesienia. Najczęściej odnajduje je w rodzinie, tradycji, religii itd. jako podstawach jego tożsamości. Znamienny jest fakt, że jednostka, szukając takich punktów odniesienia, płaszczyzn, najczęściej wykracza poza granice jednorodnej, monocentrycznej kultury, w kierunku identyfikacji różnokulturowej.

Jak kształtuje się albo może kształtować tożsamość człowieka w obliczu wielokulturowości w obrębie międzykulturowego często zawieszenia? Tożsamość stanowi dla ludzi swoistą niepowtarzalność, odrębność, specyficzność i – co wydaje się być najistotniejsze – to jednostka określa swoją tożsamość. Jak zauważa M. Castells człowiek może posiadać wiele tożsamości, a owa wielość często rodzi sprzeczności, mniej lub bardziej wyraźne dychotomie zarówno w prezentacji siebie, jak i w działaniu społecznym. Wprowadzając pojęcie tożsamości do nauk społecznych Erik Erikson definiował ją jako trójwymiarową egzystencję człowieka: możliwości organizmu, aspiracje i szanse jednostki, role i kariery społeczne oferowane przez społeczeństwo. Tak więc autor ten koncepcję tożsamości odnosi do tożsamości indywidualnej, dla której siłą psychiczną jest ego – własne „ja”, poprzez które następuje rozumienie samego siebie i otaczającego świata. Tworzenie swojego „ja” przebiega w czasie i w dialogu z innymi ludźmi, przez co tożsamość jest

---

²⁵ J. NIKITOROWICZ, *Typy tożsamości człowieka w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo*, „Chowanna” 2003, nr 20.

otwarta i nigdy nie jest ostateczna. Jednak gdyby nie tożsamość społeczna, nie byłoby tożsamości indywidualnej, ponieważ to ona daje szansę rozpoznawania tożsamości indywidualnej. Jest więc tożsamość w jakiś sposób konstruowana przez jednostkę i to ma zawsze – jak podkreśla M. Castells – odbicie w konstytuowaniu społeczeństwa²⁶.

W omawianym obszarze tożsamości badania przeprowadził P.V. Hull²⁷. Dwujęzycznych imigrantów poproszono o wypełnienie testu osobowości. Badani wypełnili test podwójnie, w obu „swoich” językach. Wyniki ujawniły odmienne cechy osobowości – w zależności od języka, w jakim badany wypełnił test, przedstawiały się one inaczej. Tak więc rodzice mogą zupełnie nieświadomie przekazywać dziecku dwie skrajne wizje świata z przekonaniem, że to ich poglądy zostaną przez dziecko zinternalizowane. W związku z powyższym źródłem konfliktu pomiędzy rodzicami może być kwestia religii, jaką przyjąć ma dziecko. Nawet jeżeli decyzja zostanie pozostawiona potomstwu, gdy będzie ono wystarczająco świadome powagi i znaczenia tej decyzji, może czuć się ono rozdarte pomiędzy odmiennymi oczekiwaniami ze strony rodziców.

Tożsamość człowieka kształtowana jest w procesie nadawania znaczeń ludziom, miejscom, wartościom. Jeżeli kontekst komunikacyjny jest złożony a obszar wielokulturowości jest szeroki i wieloaspektowy, to wówczas tożsamość staje się bardziej dynamiczna, plastyczna, podatna na zmiany, ale jednocześnie staje się taka tożsamość otwarta, niedookreślona i niejednoznaczna.

3. RODZINY MIĘDZYKULTUROWE W POLSCE

Rodzinny aspekt międzykulturowości podkreśla w swoich pracach L. Korporowicz wskazując, że „procesy zaawansowania różnorodnych form komunikacji i integracji europejskiej coraz częściej stawiać nas będą wobec faktu [...] wielokulturowości rodzin i wielojęzyczności socjalizacji, przed różnorodnymi przejawami stresu kulturowego, jak również przed poszukiwaniem nowych form tożsamości kulturowej i osobowej jednostek znajdującej się w sytuacji pogranicza, wielości, a często i rozbieżności identyfikacji”²⁸. Nato-

---

²⁶ Por. M. CASTELLS, *Spółeczeństwo sieci*, PWN, Warszawa 2007.

²⁷ P.V. HULL, *Bilingualism: Two languages, two personalities? Resources in education, educational resources clearinghouse on education*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1987.

²⁸ L. KORPOROWICZ, *Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji*, w: *U progu wielokulturowości*, s. 45.

miast M. Golka pisze, że międzykulturowość można rozpatrywać „poprzez skalę rodziny, w której małżonkowie są różnej narodowości, a nadto rodzina ta mieszka w obcym otoczeniu”²⁹.

W latach 2001-2013 odnotowano w Polsce blisko 70 tysięcy związków Polaków (zarówno kobiet, jak i mężczyzn) z cudzoziemcami. W samym 2013 roku takich związków zawarto ponad 3 tysiące³⁰. W przypadku tych par mamy do czynienia ze zderzeniem się dwóch odmiennych kultur, a co za tym idzie – odmiennych wartości, poglądów, tradycji, religii, języków.

Na przestrzeni dziesięcioleci definicja rodziny i małżeństwa poddawana była znaczącym zmianom. Od rodziny tradycyjnej do nowoczesnej i ponowoczesnej zmieniały się cechy charakterystyczne rodziny: od układu ról poprzez płć, hierarchię aż po przestrzeń realizacji zadań rodziny. Tłem do tych zmian były przemiany kulturowe i obyczajowe poszczególnych społeczeństw. Swoiste kultywowanie, a co za tym idzie przekazywanie norm i wartości przybiera wyjątkową, specyficzną formę w rodzinach, w których małżonków cechuje różna przynależność narodowa, a w związku z tym odmienna kultura, tradycja, wartości, przyjęte normy, język ojczysty, a także niejednokrotnie inna religia. W literaturze przedmiotu odnaleźć można określenie „małżeństwa mieszane”. To określenie uwzględnia różne cechy małżonków. Można zatem wyróżnić małżeństwa mieszane m.in. ze względu na narodowość, rasę, pochodzenie etniczne, religię. W przypadku małżeństw zawartych pomiędzy obywatelami różnych państw można mówić o małżeństwach binacjonalnych oraz transgranicznych³¹. Te określenia akcentują mobilność międzynarodową małżonków lub ich zróżnicowanie w kontekście jakiejś cechy, nierzadko zdarza się jednak, że mamy do czynienia z małżeństwami mieszanymi pod względem więcej niż jednej tylko cechy, czy wyżej wspomnianej międzynarodowości. Warto wspomnieć też tutaj o zupełnie innej, nowej kategorii, jaką są wielonarodowe rodziny światowe. Autorzy tego terminu obejmują nim pary, które zamieszkują to samo miejsce (ten sam kraj), ale w których to parach partnerzy pochodzą z różnych krajów³².

---

²⁹ M. GOLKA, *Oblicza wielokulturowości*, s. 53.

³⁰ Sytuacja demograficzna Polski raport 2013-2014 Biuletyn Informacji Publicznej GUS, <https://bip.stat.gov.pl> (07.11.2017).

³¹ A. RAJKIEWICZ, *Polskie małżeństwa binacjonalne. Migracje zagraniczne a polityka rodzinna*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2006, s. 66.

³² E. BECK, D. BECK-GERNSHEIM, *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*, PWN, Warszawa 2013.

Współczesne polskie rodziny wielo- lub międzykulturowe podlegają procesowi wszelkich zmian kulturowych, wywołanych kontaktem z różnymi odmiennymi systemami kulturowymi, a to z kolei powoduje ich przekształcenia, ewoluowanie, zmiany. Zgodnie ze strategiami takiego procesu można zdefiniować takie postawy, jak:

- integracja – polegająca na utrzymaniu kontaktu z nowymi wpływami kulturowymi, z jednoczesną potrzebą utrzymania własnej autentyczności;
- asymilacja – polegająca na odrzucaniu identyczności kulturowej i zaangażowanie się w nowe trendy kulturowe;
- separacja – polegająca na potrzebie zachowania stylu życia swojej kultury, obronie wartości, tradycji uznawanych jako istotne;
- marginalizacja – jako utrata kontaktu z własną kulturą, definiowaną jako drugorzędną w porównaniu do nowych trendów, przy jednoczesnej nieskutecznej aktywności w nowej kulturze, często niezrozumiałej i jednak obcej³³.

Funkcjonowanie rodziny międzykulturowej niesie więc ze sobą zarówno bogactwo dla jej funkcjonowania, szanse rozwoju, jak i dylematy, niepokoje, zagrożenia.

4. SZANSE I ZAGROŻENIA FUNKCJONOWANIA RODZIN MIĘDZYKULTUROWYCH

Jakie są szanse wychowawcze takich rodzin międzykulturowych? *Słownik języka polskiego* definiuje szansę jako „możliwość powodzenia w jakiejś sprawie lub zaistnienia jakichś pożądanых okoliczności”³⁴. Natomiast B. Nowak pisze o szansie w rodzinie jako możliwości rozwinięcia potencjału jednostki: życiowego, edukacyjnego, społecznego³⁵.

Szansą jest zatem m.in. opanowanie takich umiejętności społecznych i intrapersonalnych, które będą pomocne jednostce w autoregulacji zachowań, autokreacji oraz w rozwiązywaniu sytuacji trudnych, kryzysowych – na przykład w pomyślnej realizacji zadań i dylematów rozwojowych.

U. Tokarska uzależnia jakiegokolwiek szanse w rodzinie od poziomu kultury pedagogicznej rodziców. Owa kultura pedagogiczna jest z kolei uzależniona od czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Poprzez czynniki zewnętrzne

---

³³ H. GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, *Uchodźcy*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2000, s. 17.

³⁴ *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2007.

³⁵ B. NOWAK, *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa 2012.

rozumie sytuację społeczną, kulturową, środowiskową czy ekonomiczną opiekunów. Z kolei pod pojęciem czynników wewnątrzrodzinnych opisuje strukturę rodziny (płeć, wykształcenie, warunki materialne, relacje inter- i intrapersonalne)³⁶. Tak definiowane pojęcie szansy zakłada umiejętność wytworzenia zmian w ważnych dla rozwoju jednostki momentach. Mowa tu o umiejętności radzenia sobie z kryzysem w wymiarze osobowości, jakim jest poczucie koherencji, które odzwierciedla zgeneralizowaną orientację poznawczo-ewolucyjną jednostki wobec świata³⁷.

Na ową orientację składa się zrozumiałość (to, że jednostka rozumie sposób w jaki działa na nią otoczenie), sterowalność (jednostka ma poczucie kompetentności oraz poczucie sprawstwa, kontroli) oraz sensowność (przekonanie o celowości pracy nad sobą). Szansą jest tutaj postawa, którą cechują: aktywizacja w zakresie podejmowania działań, poczucie sprawstwa oraz świadomość i umiejętność wykorzystywania posiadanych zasobów.

Pojawienie się owej szansy determinują wpływy ze strony najbliższego otoczenia (szeroko rozumiane wychowanie).

Szansą wychowawczą będzie zatem sytuacja, w której ilość, jakość i rodzaj oddziaływań wychowawczych stwarza możliwość jak najlepszego rozwoju jednostki. Chodzi tu o przekonanie, że działania (świadome i nieświadome) ukierunkowane na dziecko wywołają pożądane przez rodziców zmiany w funkcjonowaniu dziecka tak w najbliższym otoczeniu, jak i we współczesnym świecie. Jest to zatem możliwość zaistnienia sukcesu wychowawczego, rozumianego tu jako ukształtowanie dojrzałej, samoświadomej jednostki, zdolnej do życia w społeczeństwie i budowania z nim zdrowych relacji, więzi. Jednostka taka pomyślnie przeszła proces socjalizacji, posiada ukształtowany system przekonań i wartości³⁸.

W kontekście rodziny międzykulturowej szansą wychowawczą będzie pełne wykorzystanie możliwości płynących z charakterystyki środowiska rodzinnego, w jakim jednostka rozwija się i w jakim jest wychowywana. Warto tutaj ponownie zaznaczyć, że rodzina międzykulturowa cechuje się różnorodnością wpływów – mamy bowiem w tym przypadku do czynienia z dwojgiem ludzi, którzy wywodzą się z odmiennych kręgów kulturowych. Ta odmienność łączy się z kolei z dwiema różnymi tradycjami, historiami, językami, obyczajami,

---

³⁶ U. TOKARSKA, *Kultura pedagogiczna rodziców*, „Wychowawca” 2003, nr 1, s. 60.

³⁷ Tamże, s. 60.

³⁸ Por. M. ŁOBOCKI, *Teoria wychowania w zarysie*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2008.

religiami czy światopoglądami, w kontekście których to odbywa się poznawanie świata przez dziecko³⁹.

W związku z obcowaniem z więcej niż jedną kulturą dzieci uczą się otwartości na to, co inne, odmienne. J. Nikitorowicz pisze, że „rodzina otwarta na kontakty z inną kulturą oddziałuje twórczo na dziecko”⁴⁰. Wzrastanie w obliczu dwóch (lub więcej) kultur może budować większą otwartość, zwiększony poziom tolerancji wobec odmiennej kultury, religii, rasy. Możemy mieć także do czynienia z mniejszą podatnością na przyjmowanie stereotypów, a co za tym idzie z niższym poziomem zachowań ksenofobicznych, rasistowskich⁴¹.

Rodzice pochodzący z odmiennych kultur poprzez wychowanie w naturalny sposób przekazują wiedzę o różnych narodach, grupach, tradycjach. W rodzinach heterogenicznych dziecko poprzez rozmowy, konteksty kulturowe (np. ważne dla rodzica uroczystości, obrzędy, obyczaje) poznaje dwie, często niezwykle zróżnicowane kultury. Skutkiem tego może być większa wiedza dzieci na temat świata, ubogacenie w różnorodne doświadczenia, przeżycia. Mamy tu na myśli zarówno obserwację lub uczestnictwo w różnych obrzędach, obyczajach, ale również poznawanie historii dwóch różnych krajów, transmisję dziedzictwa kulturowego. Owa transmisja może być realizowana zarówno przez przekaz ustny, jak i przez cykliczne podróże do kraju rodzin generacyjnych rodziców dziecka. Tę znaczącą mobilność, otwartość, elastyczność oraz związane z nimi umiejętności dostosowania się do różnych kultur, grup społecznych potwierdzają badania Matsumoto, które wskazują na to, iż dzieci z rodzin międzykulturowych cechuje większa wrażliwość kulturowa i tolerancja. Cechy te zdaje się warunkować duża znajomość świata i jego wielobarwności oraz wiedza na temat istniejących w nim różnic kulturowych. Wiedza wpływa z kolei na elastyczną otwartość wobec świata. Ta elastyczność myślenia jest głównym czynnikiem, który warunkuje obecność inteligencji społecznej⁴².

W rodzinach międzykulturowych zachodzi wielojęzyczność. Dzieci małżeństw, gdzie partnerzy posługują się odmiennym językiem, bywają dwuję-

---

³⁹. H. CUDAK, H. MARZEC, *Modele świadomościowe*, s. 23.

⁴⁰ J. NIKITOROWICZ, *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1997, s. 248.

⁴¹ D. MATSUMOTO, L. JUANG, *Psychologia międzykulturowa*, Wydawnictwo Trans Humana, Gdańsk 2007.

⁴². Por. D. WISZEJKO-WIERZBICKA, *Kompetencje społeczne – rozpoznanie i rozwój*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej, Warszawa 2012.

zyczne. Najczęściej zdarza się tak, że każde z rodziców porozumiewa się z dzieckiem we własnym, ojczystym języku. To oczywiście wymaga konsekwencji ze strony każdego z rodziców – szczególnie, jeśli rodzina zamieszkuje kraj jednego z nich. Natomiast, jeśli rodzina zamieszkuje kraj obcy dla rodziców dziecka, może nastąpić wielojęzyczność. Jak pisze J. Grzymała-Moszczyńska: „Gdy uda się doprowadzić do dwujęzyczności dziecka zyskuje ono na starcie duży potencjał, ponieważ poza oczywistą możliwością sprawnego porozumiewania się z większą grupą ludzi (w różnych krajach) badania przeprowadzone na dzieciach dwujęzycznych wskazują na większy poziom kreatywności i umiejętności myślenia abstrakcyjnego”⁴³. Z powyższym punktem łączyć się może zwiększona łatwość, umiejętność odnalezienia się we współczesnym, wielokulturowym świecie. Ponieważ pomimo tego, że globalizacja i „kultura popularna (i to zapewne w wersji przesyczonej przez amerykański *image*) działa w poprzek granic i kontynentów i rozprasza różnice – narodowe, państwowe, etniczne i językowe”⁴⁴, to jednak zupełnie ich nie usuwa i wciąż na poziomie obyczajowym ważna jest umiejętność elastycznego dopasowania się (przy jednoczesnym zachowaniu indywidualnej tożsamości), wrażliwości i uważności względem odmiennych kultur, narodów. Biorąc pod uwagę pewnego rodzaju „narzędzia”, z którymi dziecko z rodziny międzykulturowej rozpoczyna swoją drogę przez życie, zachodzi prawdopodobieństwo zwiększonych szans „dostania się” do bardziej elitarnych szkół, odebrania lepszego wykształcenia.

Procesy transformacyjne, globalizacyjne, które zachodzą we współczesnym świecie, mogą stanowić dla jednostki i rodziny źródło zagrożeń w aspekcie wychowania i rozwoju. Pojęcie zagrożenia dotyczy pewnego rodzaju mechanizmu, który może spowodować, że rozważane zjawisko opuści swój zadowalający stan (czyli stan zadowalającego, poprawnego działania), w którym się obecnie znajduje, i przejdzie do stanu, w którym przestanie działać lub działać będzie w sposób mniej zadowalający. Owa zmiana w działaniu wynikać może z sytuacji zewnętrznej (wtedy mówimy o zagrożeniu zewnętrznym) lub z samego systemu (wtedy mówimy o zagrożeniu wewnętrznym)⁴⁵. Źródłem tych czynników mogą być stosunki społeczne, które kryją potencjalne możliwości działań, które to będą sprzeczne z dobrem wychowania. Te drugie,

---

⁴³ H. GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, *Dwie kultury, jedna miłość? Zjawisko związków międzykulturowych*, w: *Cóż wiemy o miłości?*, red. M. Żebrowski, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011.

⁴⁴ Z. MEŁOSIK, *Edukacja, młodzież i kultura współczesna*, „Chowanna” 2003, nr 20, s. 26.

⁴⁵ B. NOWAK, *Rodzina w kryzysie*, s. 2.

zewnętrzne, czynniki będą dezorganizować lub deformować zadania pracy wychowawczej i wpłyną na niepoprawne (lub utrudnione) funkcjonowanie podmiotu wychowania. Idąc dalej, zagrożeniem wychowawczym będzie stan, który może (w konsekwencji) doprowadzić do powstania zaburzeń w jednej lub w kilku sferach życia człowieka.

Zagrożeniem będzie sytuacja, w której małżonkowie i dzieci nie będą mogli funkcjonować w rodzinie i społeczeństwie na tyle, by spokojnie móc wzrastać jak i realizować swoje zadania rozwojowe. Wyłania się obraz zagrożenia jako stanu, w którym to dochodzi do „przewidywania utraty wartości [...] czy stanów pożądaných”⁴⁶. Należy przy tym pamiętać o tym, że rodzina jest strukturalną i funkcjonalną częścią ogólnego, mikro- i makrosystemu, tak więc wszelkie procesy zachodzące w rodzinie należy postrzegać w kontekście zagrożeń wewnątrz samej rodziny, jak i poza nią.

Wydaje się, że problemy funkcjonowania rodzin o różnych kulturach uwarunkowane są dwoma grupami czynników. Pierwsza grupa to wewnętrzna struktura rodziny, jej spójność lub brak, rodzaje więzi między małżonkami i dziećmi, komunikacja i dialog. Druga grupa czynników odnosi się do środowiskowych, zewnętrznych czynników, wśród których istotne wydają się wpływy rodzin pochodzenia, lokalnych struktur i instytucji, z którymi rodzina się styka.

Wewnętrzna struktura rodziny także międzykulturowej bardzo często ulega rozbiciu ze względu na konieczność migracji jej członków. Nieobecność jednego z małżonków pociąga konsekwencje dla całej rodziny, uwarunkowane są one czasem jej trwania, celem, charakterem rozłąki, a także jakością relacji i więzi rodzinnych przed migracją. Skutkiem rozłąki jest proces aklimatyzacji do wymogów społecznych i kulturowych kraju, w którym przebywa migrant, a jednocześnie odnalezienie się w nowej sytuacji chwilowo rozbitej rodziny⁴⁷. Czasowa niepełność rodziny niestety bywa trudnym egzaminem dla małżonków i dzieci. Zagrożeniem są słabnące więzi rodzinne, brak nadzoru nad dziećmi, zachwiane poczucie bliskości i wreszcie częsty rozpad związku.

Kultura każdej jednostki wynika z przebytych przez nią procesów socjalizacji i wychowania. Czynniki, które w tych procesach odgrywają istotną rolę dla źródeł kultury, są: język, grupa narodowa, religijna, rodzina, klasa społeczna, organizacja lub instytucja, media. Każda kultura ma swoje własne, odrębne cechy, które w procesie internalizacji stają się naszymi własnymi cechami. W sytuacji rodziny o różnej kulturze nie zawsze owe rdzenie kultu-

---

⁴⁶ Tamże, s. 27.

⁴⁷ T. BAJKOWSKI, *System rodzinny*, s. 174.

rowe ułatwiają komunikację partnerów, a często są źródłem frustracji i chęci wywierania wpływu i nacisku w celu przeniesienia zakorzenionych wzorców. Dochodzi tu jeszcze obawa o własną tożsamość i potrzeba walki o przetrwanie własnej kultury wyniesionej z rodziny pochodzenia. Rzeczą dotyka także w tym aspekcie dzieci z takich małżeństw mieszanych. Pojawia się problem tzw. podwójnej tożsamości i występuje on już na poziomie identyfikacji z określoną sferą kulturową rodziców. I choć postulowane zamierzenia, tak typowe dla prawidłowo funkcjonującej międzykulturowej rodziny, takie jak dowartościowanie każdej kultury jako potencjału do dokonywania wyborów, niwelowane są przez napięcia i brak jasno sformułowanych wartości. Taki stan niepewności, rozdarcia buduje przepaść nie tylko międzykulturową, ale także międzygeneracyjną⁴⁸.

Kolejnym ważnym zagadnieniem jest niechęć ze strony rodzin generacyjnych małżonków do zawartego związku i założenia przez nich międzykulturowej rodziny. M. Jodłowska-Herudzińska za pierwszy obszar analizy uznała właśnie negatywną reakcję ze strony rodzin małżonków⁴⁹. Pierwszym źródłem owej nieprzychylności są stereotypowe, negatywne wyobrażenia na temat kraju/kultury pochodzenia synowej lub zięcia. Drugie źródło stanowi natomiast lęk, pewnego rodzaju obawa przed utratą kontaktu z dzieckiem, niemożność kontaktu z wnukami. Natomiast J. Grzymała-Moszczyńska za podstawę owego lęku uznaje przekonanie o tym, że córka lub syn wyprą się własnej kultury, a co za tym idzie – rodziny⁵⁰. Rodzina każdego z małżonków wybranie partnera z odmiennej kultury odbierać może jako pewnego rodzaju zdradę obowiązujących w domu i społeczeństwie wartości, tradycji. Wszelkie te negatywne reakcje, niezależnie od źródła pochodzenia, powodować mogą poczucie osamotnienia, odrzucenia ze strony rodziny, zarówno u małżonków, jak i u dziecka, które nie rozumie motywów postępowania swoich dziadków. Widzi jedynie efekt – odrzucenie, które rzutować będzie na rozwój dziecka w zakresie samoakceptacji, budowania własnej rodzinnej tożsamości. Jednak nie tylko w rodzinie małżonków tworzyć się mogą takie postawy. Środowisko najbliższe, lokalne rodziny również może przejawiać zachowania rasistowskie czy ksenofobiczne. W zależności od charakterystyki regionu,

---

⁴⁸ Por. tamże, s. 176.

⁴⁹ M. JODŁOWSKA-HERUDZIŃSKA, *Kwestie doboru małżeńskiego w międzykulturowych małżeństwach mieszanych, życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 14(2002) [UAM, Poznań].

⁵⁰ H. GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, *Dwie kultury, jedna miłość? Zjawisko związków międzykulturowych*, s. 22.

miasta, w którym mieszka rodzina międzykulturowa, mogą pojawiać się obie te tendencje. Negatywne reakcje otoczenia, odrzucenie społeczne, czy piętnowanie odmienności dziecka skutkować może problemami wychowawczymi, szkolnymi oraz trudnością w nawiązywaniu kontaktów i więzi społecznych.

*

Odmienne wartości i przyjęte postawy rodzicielskie wpływają na problemy z określeniem spójnego, akceptowalnego przez oboje rodziców, sposobu wychowania dzieci. W odmiennych kulturach „dobre” wychowanie dziecka przybiera różne formy. Przykładowo w Stanach Zjednoczonych dobrze wychowane dziecko to osoba niezależna, ambitna i asertywna. W Japonii zaś będzie to osoba dostosowana, podporządkowana interesom grupy (rodziny, społeczeństwa)⁵¹. W rodzinie, w której dochodzi do zderzenia wartości, tradycji i postaw, trudniej będzie przyjąć jeden, wspólny pogląd na wychowanie, który poza pozytywnym wpływem na dziecko i jego rozwój, będzie także zawierał elementy obu kultur pedagogicznych.

Na takim gruncie różnorodnych szans i zagrożeń odnajdujemy podstawy wychowania międzykulturowego, procesu zachodzącego w aspekcie zawsze jakiejś kultury, która jest nośnikiem wielowymiarowych wartości, które obejmują różne jej przestrzenie.

Jak wskazuje B. Śliwerski międzykulturowość, w tym także rodziny międzykulturowe, to nic innego jak odpowiedź na rzeczywistość wielokulturowego społeczeństwa. Głównym celem funkcjonowania rodziny międzykulturowej jest zachowanie i poszanowanie prawa ludzi do odmienności kulturowej, a także partnerskie współżycie bez usilnego dążenia do harmonii, ale do umiejętnego rozwiązywania pojawiających się na tym tle różnic czy konfliktów⁵².

W modelu takich rodzin jawią się stałe, podstawowe elementy, takie jak: tolerancja, otwartość, empatia, dialog. Przesłaniem tego rodzaju wychowania jest otwarcie się na kontakty z ludźmi z innych grup narodowościowych, etnicznych, wyznaniowych czy kulturowych. Proces wychowania ma zmierzać do wywołania zainteresowania innymi ludźmi oraz ich kulturami, aby następnie zacząć je poznawać.

---

⁵¹ D. MATSUMOTO, L. JUANG, *Psychologia międzykulturowa*, s. 16.

⁵² B. ŚLIWERSKI, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2001, s. 292.

Funkcjonowanie rodzin międzykulturowych to coś więcej niż tylko uczenie o innych kulturach, folklorze, języku i religii. To więcej niż szkolna wiedza, kim są nasi sąsiedzi. Jest to przede wszystkim warsztat obejmujący kształtowanie postaw i umiejętności kontaktu z innymi. Należy pamiętać, że międzykulturowość jest następstwem monokulturowości, regionalnego zapomnienia i izolacji oraz wielokulturowości, których występowanie było i jest niezbędne, aby powstała potrzeba pozostawania „pomiędzy”, na pograniczach dwu lub więcej kultur. Ponadto dominuje tutaj autonomia w budowaniu własnej tożsamości. W perspektywie jednostkowej oznacza to możliwość definiowania swojej tożsamości na podstawie nowych kategorii, takich jak np. styl życia, natomiast w perspektywie grupowej oznacza to ciągle negocjowanie swojej tożsamości w odniesieniu do innych grup oraz ich projektów tożsamościowych. Jak pisał J. Nikitorowicz międzykulturowość jest wyzwaniem, przed którym stoi współczesne wychowanie zarówno instytucjonalne, jak i rodzinne⁵³. Jest także drogą, którą podąża współczesna rodzina, mająca być w tym nowoczesnym ujęciu tolerancyjną wobec inności, różnorodności kultur i przekonań. Rodziny międzykulturowe mają wyzwanie, aby funkcjonować jako interakcyjne układy złożone z przedstawicieli różnych kultur, a ich działania nie są jedynie pasywne, przystosowawcze. To działania nastawione na wzajemne uczenie się, poznawanie różnych obszarów wartości i poszukiwanie wspólnego „pomiędzy”.

BIBLIOGRAFIA

- BAJKOWSKI T., System rodzinny w przestrzeni międzykulturowej, „Pogranicze. Studia Społeczne” 30(2017).
- BARBARO DE M., Struktura rodziny, w: Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny, red. B. de Barbaro, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 46-47.
- BECK E., BECK-GERNSHEIM D., Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej, PWN, Warszawa 2013.
- BURSZTA W., Wielokulturowość. Pytania pierwsze, w: U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997.
- CASTELLS M., Społeczeństwo sieci, PWN, Warszawa 2007.
- CUDAK H., MARZEC H., Modele świadomościowe życia rodzinnego deklarowane przez partnerów międzynarodowych małżeństw mieszanych, w: Współczesna rodzina polska, jej wymiar

---

⁵³ J. NIKITOROWICZ, *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym a edukacja międzykulturowa*, w: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, D. Misiejuk, t. 1, Trans Humana, Białystok 2001.

- aksjologiczny i funkcjonowanie, red. H. Cudak, H. Marzec, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2001.
- FUDALA I., Rodzina wielokulturowa – jaka przyszłość dla Europy i świata? „Drohiczyński Przegląd Naukowy. Wielokulturowe Studia Drohiczyńskiego Towarzystwa Naukowego” 2014, nr 6.
- GOLKA M., Oblicza wielokulturowości, w: U progu wielokulturowości, red. A. Kapciak, M. Kempny, S. Łodziński, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 55-67.
- GÓRAK-SOSNOWSKA K., Edukacja międzykulturowa a postawy wobec „Innych”, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2011-2012, nr 4.
- GRZYBOWSKI P.P., Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- GRZYBOWSKI P.P., Edukacja międzykulturowa – konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA H., Dwie kultury, jedna miłość? Zjawisko związków międzykulturowych, w: Cóż wiemy o miłości? red. M. Żebrowski, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA H., Uchodźcy, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2000.
- HULL P.V., Bilingualism: Two languages, two personalities? Resources in education, educational resources clearinghouse on education, University of Michigan Press, Ann Arbor 1987.
- JODŁOWSKA-HERUDZIŃSKA M., Kwestie doboru małżeńskiego w międzykulturowych małżeństwach mieszanych, życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne, „Roczniki Socjologii Rodziny” 14(2002) [UAM, Poznań].
- KOCIK L., Rodzina w obliczu wartości i wzorów życia ponowoczesnego świata, Wydawnictwo AFM, Kraków 2006.
- KORPOROWICZ L., Od konfliktu do spotkania kultur, czyli tożsamość jako reguła autotransformacji, w: Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka, Instytut Kultury, Warszawa 1995, s. 31-40.
- KORPOROWICZ L., Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji, w: U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 44-65.
- KOTLARSKA-MICHALSKA A., Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1998, nr 10, s. 49-66.
- ŁOBOCKI, M., Teoria wychowania w zarysie, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2008.
- MATSUMOTO D., JUANG L., Psychologia międzykulturowa, Wydawnictwo Trans Humana, Gdańsk 2007.
- MELOSIK Z., Edukacja, młodzież i kultura współczesna, „Chowanna” 2003, nr 20, s. 26-30.
- NIKITOROWICZ J., Ku jakim strategiom w edukacji międzykulturowej w kontekście współczesnych problemów wielokulturowości?, „Pogranicze. Studia Społeczne” 25(2015).
- NIKITOROWICZ J., Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1997.
- NIKITOROWICZ J., Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współlistnienia, zachowania i kreowania pokoju, „Drohiczyński Przegląd Naukowy Wielokulturowe Studia Drohiczyńskiego Towarzystwa Naukowego” 2014, nr 6, s. 171-191.
- NIKITOROWICZ J., Typy tożsamości człowieka w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo, „Chowanna” 2003, nr 20.
- NIKITOROWICZ J., Wartość międzykulturowości, w: Edukacja ku wartościom, red. A. Szerlag, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.
- NIKITOROWICZ J., Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym a edukacja międzykulturowa, w: Kultury tradycyjne a kultura globalna.

- Konteksty edukacji międzykulturowej, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, D. Misiejuk, t. 1, Trans Humana, Białystok 2001.
- NOWAK B., Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne, PWN, Warszawa 2012.
- PAJĄK E., Edukacja międzykulturowa w szkole na przykładzie programu Coverdell World Wise Schools (CWWS) – wyzwania wielokulturowości w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej, w: Edukacja ku wartościom, red. A. Szerlag, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004, s. 171-181.
- PAŁECHNY T., Interpersonalne stosunki międzykulturowe, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- PIELKOWA J.A., Wychowanie w rodzinie i jego wartość, „Pedagogika Rodziny” 2009, nr 1(4).
- Principes directeurs de l'unesco pour l'éducation interculturelle, UNESCO, Paryż 2006.
- RAJKIEWICZ A., Polskie małżeństwa binacjonalne. Migracje zagraniczne a polityka rodzinna, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2006.
- SADOWSKI A., Zróżnicowanie kulturowe a społeczeństwo obywatelskie, „Sprawy Narodowościowe” 1999, nr 14-15.
- SADOWSKI A., Sterowanie wielokulturowością. Dotychczasowe doświadczenia i kierunki przemian (na przykładzie województwa białostockiego), w: Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 1999, s. 30-39.
- Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 2007.
- SZAHAI A., Relatywizm i fundamentalizm oraz inne szkice z filozofii kultury i polityki, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2008.
- SZERLAG A., Fenomenologia obcego i jej reperkusje dla edukacji międzykulturowej, w: Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień, red. A. Szerlag, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- ŚLIWERSKI B., Współczesne teorie i nurty wychowania, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2001.
- TOKARSKA U., Kultura pedagogiczna rodziców, „Wychowawca” 2003, nr 1, s. 5-6.
- WISZEJKO-WIERZBIKA D., Kompetencje społeczne – rozpoznanie i rozwój, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej, Warszawa 2012.

RODZINY MIĘDZYKULTUROWE – SZANSE I ZAGROŻENIA ICH FUNKCJONOWANIA

S t r e s z c z e n i e

Zjawisko międzykulturowości jest wynikiem globalizacji, przepływu talentów, przymusowej migracji i łączenia rodzin. Międzykulturowość staje się domeną wielu współczesnych rodzin w Polsce. Autorka w niniejszym artykule opisuje zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty funkcjonowania takich rodzin.

Słowa kluczowe: szanse; zagrożenia; międzykulturowa rodzina; międzykulturowość.